

ATMOSFERANING IFLOSLANISHI VA UNING ATIROF MUHITGA TASIRI

Allamberganova Nurjayna Bekturganovna

Nókis mámleketlik pedagogikaliq instituti

Annotaciya: *Moqalada atmosferadagi hovaning tarkibi va sifati shuningdek atirof muhit himoya haqida soz etilgan.*

Tayanish sozlari: *atmosfera, antropogen, korbonat angidrid, harorat, changlar, yer miqdori, azon qabati.*

Yer planetasin orab turiwshi havo qobigi atmosfera deb nomlanadi. Uning hajmi juda katta bolishga qaramastan uning hajmi juda kishi. Atmosfera yer hajmining 0.000001% tin gana tashkil etadi. [1: 37-39].

Lekin yer va boshqa tiriklik uchun tutgan ornı juda ulkan. Kosmoslik qáwiplerden, yerning suvib ketishi yoki aksinsha juda ısıb ketishidan saqlab mutadilga solib turadı. Shulardan hisobga olgan holda aytib ótish múmkin atmosferani toza saqlash insoniyat jamaati uchun juda muhim. Hazirgi kunda atmosfera ifloslanishi ikki turga bo'lish múmkin. Bular tábiyy ifloslanish va antropogen tasirlar natijasida ifloslanishlar.

Atmosferada hamma vaqt malum migdorda changlar bolib kelgan. Bularning hammasi tábiyy jarayonlar bolgan davullar, tufanlar va vulkanlarning atilishi natijasida atmosferaga kotarilgan va unga aralashgan. Bu changlarning o'zi úch turga bolinadi: organic changlar, mineral changlar va kosmosmik changlar [1: 26-27]. Atmosferanning ifloslanishi ikkinchi sababi inson bolib, XX asrning ortalarinnan boshlab bu planetalik mauomaga aylanib bormaқта. Bunga sanaotining rivojlanishi ulkan tasir korsatmakta. Atmosferaga chiqiyotgan korbonat angidrid miqdori ortib borishi yerdagi tiriklik shuning bilan birga insoniyat uchun qavatir solinbakta [1: 47-51]. Agar korbonat angidridining miqdori hozirgi korsatkishlar boyısha oshib borsa, oldi olinbasa 50 yildan song yerdagi ortasha harorat 1.5-3 gradusga ko'tariladi. [2: -62].

Bunga BMT metiorologiya dástúrin masala etsak boladı. Bu dástúr Atmosfera izlanishlar va atirof muhit qorg'ash, atmosferadagi o'zgarishlar, ximiyoliq tarkibi holati, ob-havo o'zgarishi, uni ifloslaslanayatgan moddalarning trans chegaralik jiljishilari organib, iloji barisha ekologiyik ofatshilikning oldin olish harakatlanib atir. Shuning ichida azon qatlamning global kuzatish sistemasıda azon qatlamın siyrekleshishi monitoring uchun 140 dan ortiq yer ústi stanciyalarınan foydalaniladi va bu stanciyalar yerning su'niy yo'ldashlari bilan birga global tarmaqtı hosil etgan holda atmosferanı dayim kuzatib turadi. [3: 33]. Yer charida kislorodning sarplanishi yildan - yilga ortib bormaқта. YUNESKO ma'lumotga ko'ra hazirgi vaqtda planetamız xalq sarıplanayatgan kislorod migdori 48 mlrd tonnada

ekan . Butun dunyada ishlab turgan 260 mln avtomobil 800 mln t kislorodni yutub tashlanmaqta.

Borgan sari aktual tus olib boradigan bu masalalar ortidan boshqasi qoshilib borayapti. Bunga masal etib atmosferaning issib ketishi natijasida issiqxona efektining kelib chiqishi bolib hisoblanadi . Buning natijasida kop gina dengiz boyi mamlakatlar boylarin suv bosadi . Bu bolsa mamlakatlar ekonomikasina katta ziyani tiygizadi. Insonlarning yer resurslarina bolgan iqtijojining ko'payib borayotganinan hisobga oladigan bolsak, bu oz navatida yanada katta maumolalardi keltirib chiqarmaqda .

Otkan asrning 80-yillarinnan boshlab yer aylanasining sharq polyus qismi atmosferasida azon miqdorining kamayishi guzatilib bormoqda . 1985-yil oktyabrda inglizlar Antraktidadaki Xalli-Bey stanciyasida azon qatlamining qalingligi 2 hisagasha kamayganligi guzatilgan. Bu yerdagi azon tuginlari borgan sari kengayib bormoqda .

Atmosferaning ifloslanishi bizing Markaziy Osiyada regionida da ortib borayotgannin korishimiz mumkin. Masalan Toshkentda 1991-2001-yillari oraligida yilina 2.25 mln t dan 3.805 mln t ga qadar korbonat angidrid, oltin gugirt dioksidi, azot oksidi, va boshqada zaharli gazlar atmosferaga chiqarilgan. Ularning kopchiligi sanaot ularning ichida metallurgiya, qayta ishlov berish korxonalari kop bolgan sanaot markazlari chiqarilgan . Almaliq, Ahangaran, Angren shaharlari xalqning har birida ortacha yilina 930-1350 kg non zaharli gaz va chang to'g'ri kelmaqda . Butun dunya boyisha sanaot, xojaligida chogindilari yilina 600 Gt ni tashkil qildi . Oqirg'i 100 yil ichida 1.35 Mt kremniy, 1.5 Mt ortiq nikel, 0.6 Mt dan ortiq cink korxonalardan atmosferaga chiqarilgan. Atmosferaga chiqarilgan ifloslanishi moddalarning 90% in gaz singari moddalar , 10% in suyuq moddalar , qatti bolakshalar , og'ir metallar, mineral va organik birikmalar , radioaktiv elementlar tashkil qildi .[3: 73-76].

Atmosferaning ifloslanishi hamma elementlar turli darajada inson solamatligiga tasir korsatadi . Hovadagi zaharli moddalar hayvonlar va odamlarning salomatligiga nafas olish organlari orqali otadi . Shuning bilan birga eng avvala nafas olish organlari kasallanadi . Tanaga otgan zaharli moddalar turlisha kasalliklarni keltirib chiqaradi va turlisha zarar yetkizadi .

Atmosferani muhofaza qilish uni toza saqlash insoniat jamoati oldidagi global mauoma bolib qolmaqda . Tiriklik uchun eng muhim omillarning biri bolgan atmosferani toza saqlash insaniyot kelajagin taminlaydi . Inson tabiyatga bolgan munosabatti teng muvozanatini ushlab turilmasa tabiyatga zarar yetkizar ekan tabiyat albatta javob qaytaradi . Lekin bu javob insaniyot uchun qimatga tushishi mumkin . Atmosferadagi havoning tarkibi va sifati hamma tiriklik etivchi jonzoqlar uchun hayot yo olim masalasi ekenin umitishimiz kerak emas. Bitta gina insonning qataligi ortidan sayyoramizdagi boshqa ekosistemalar zarar ko'rayabti . Ularning dalili sifatida yoq bolib ketyatgan hayvonlar , yoqalishi oldida

turgan hayvonlarni korsatishimiz mumkin . Ularning da yashashga haqı bor edi. Lekin insonlarning yovizlarsha qa'ti harakati oqibatida ular yer yuzasinnan butkillay yog'alib ketti. Yakunlab ayganimizda atmosferanı shuning bilan birga atraf muhitni muhofaza qilishda butun dunya yuzlik hajimda eng tanishtirishimiz kerak .

FOYDALINILGAN ADABIYOTLAR :

1. P.Sultanov " Ekologiya va tabiyatni muhofaza qilish " Tashkent 2007-y.
2. R.Boyqo'ziyev. Birlashgan Millatlar tashkiloti " Asosiy omillar". Toshkent 2001-y.
3. S.Mustofoev, S.Óroqov, P.Suvonov " Umumiy ekologiya" Toshkent 2006-y.

